

GIẢI PHÁP PHÁT TRIỂN VĂN HOÁ ĐỌC CHO THIẾU NHI

Phạm Thị Thành Tâm*

Nguyễn Thị Nga*

Thiếu nhi là những chủ nhân tương lai của đất nước. Bồi dưỡng, chăm sóc để các em khỏe mạnh cả về thể chất và trí lực, tâm hồn là mối quan tâm của toàn xã hội. Chính phủ cùng các bộ, ngành và các tổ chức liên quan đã triển khai nhiều chính sách, chương trình, hoạt động chăm lo cho thiếu nhi cả về thể chất và tinh thần. Phát triển văn hoá đọc cho thiếu nhi là một hoạt động như thế.

Đặc điểm tâm sinh lý của lứa tuổi thiếu nhi

Thiếu nhi – thiếu niên và nhi đồng là trẻ em có độ tuổi từ 6-15 tuổi, nếu tính theo cấp học, đó là những trẻ em học tiểu học và trung học cơ sở. Cụ thể là từ lớp 1 đến lớp 9.

Ngoài việc thể chất phát triển nhanh, lứa tuổi thiếu nhi cũng có những đặc điểm cần lưu ý về tâm sinh lý. Hoạt động chủ đạo của giai đoạn này là học tập và vui chơi. Đây là giai đoạn rất thuận lợi cho sự phát triển trí tuệ của trẻ. Ở lứa tuổi này, sự phát triển về chất trong trí nhớ của các em thông qua học tập cao dần. Thông qua học tập nói chung và đọc sách nói riêng, các em biết ghi nhớ có chủ đích những gì học được, đọc được... Hầu hết các em ưa khám phá, thích tìm tòi cái mới, cái lạ. Hoạt động học tập có nhiều thay đổi tác động mạnh đến đời sống tâm lý của các em. Tri giác, trí nhớ, tư duy phát triển nhanh và thay đổi qua từng độ tuổi. Lứa tuổi này cũng có đời sống cảm xúc, tình cảm vô cùng phong phú. Về cơ bản là mang tính tích cực, do lứa tuổi này trạng thái thần kinh hưng phấn chiếm ưu thế. Đối với các em, ý kiến của người lớn, đặc biệt là của giáo viên, là cơ bản nhất. Thậm chí học sinh tiểu học thừa nhận uy tín tuyệt đối của giáo viên. Có thể nói rằng, giáo viên có ảnh hưởng rất lớn đến tâm lý và sự hình thành nhân cách của các em, bên cạnh ảnh hưởng của gia đình.

Về sự phát triển nhân cách, các em thường có mẫu người lý tưởng, là thần tượng của các em, và cố gắng bắt chước thần tượng, nhiều em cố gắng phấn đấu vươn lên theo hình mẫu lý tưởng đó. Điều đó giúp các em hình thành những phẩm chất như: sức mạnh, lòng dũng cảm, tinh thần vượt khó khăn để đạt mục đích. Tuy nhiên, không phải lúc nào các em cũng chọn đúng hình mẫu lý tưởng, phù hợp với những giá trị đạo đức của xã hội.

* Giảng viên Khoa Thông tin, Thư viện. Trường Đại học Văn hóa Hà Nội.

Hứng thú của các em phát triển mạnh mẽ, tuy nhiên chưa ổn định, dễ thay đổi, còn mang tính đơn giản, thiếu thực tế.

Vai trò của sách và việc đọc sách đối với sự phát triển của thiếu nhi

Sách và đọc sách có vai trò quan trọng đối với mọi lứa tuổi: tuy nhiên, với những đặc điểm tâm – sinh lý của lứa tuổi thiếu nhi như trình bày ở trên thì sách và đọc sách có vai trò đặc biệt quan trọng với lứa tuổi thiếu nhi.

- *Đọc sách giúp hình thành nhân cách, hình thành và bồi dưỡng các phẩm chất đạo đức ở thiếu nhi.* Như chúng ta đã biết, lứa tuổi thiếu nhi là giai đoạn vô cùng quan trọng đối với sự phát triển của các em, cả về thể chất, trí tuệ và tâm hồn. Với những đặc điểm về tâm sinh lý đặc thù, đây là giai đoạn vô cùng quan trọng để hình thành, định hình và phát triển nhân cách cũng như tính cách và phẩm chất đạo đức.

Thông qua việc đọc những cuốn sách phù hợp với lứa tuổi, các em được tiếp cận và lĩnh hội các giá trị văn hóa, thẩm nhận những giá trị đó, dần dần từng bước biến năng lực loài người thành năng lực của bản thân, song song với việc hình thành và phát triển những phẩm chất tốt đẹp của con người. Những tri thức về tự nhiên và xã hội, những câu chuyện về những con người và các mối quan hệ trong xã hội được trình bày bằng những hình ảnh sinh động, ngôn từ và văn phong trong sáng, đơn giản giúp các em dễ tiếp thu nâng cao hiểu biết, tác động tích cực đến sự phát triển các phẩm chất và năng lực của các em. Đọc sách giúp các em hình thành và nuôi dưỡng ước mơ, hoài bão; nhận thức và làm theo những cái đúng, cái hay, tránh xa những cái sai, cái xấu.

- *Đọc sách giúp thiếu nhi nâng cao kiến thức nhiều mặt.* Lứa tuổi thiếu nhi trí nhớ rất phát triển, các em đã biết ghi nhớ có chủ đích những gì đọc được, học được. Các em đã biết liên kết những kiến thức được học trên lớp với những kiến thức tiếp thu được qua những cuốn sách các em đọc. Điều đó giúp các em củng cố và mở rộng kiến thức về nhiều mặt. Sự thú vị và hấp dẫn của những kiến thức đó giúp kích thích khả năng sáng tạo của các em. Lứa tuổi này cũng rất tò mò, thích thú với việc làm theo sách. Những thành công bước đầu trong việc áp dụng, làm theo hướng dẫn của sách càng khiến các em say mê tìm tòi, học hỏi. Do vậy, các em càng tích lũy được nhiều kiến thức và nâng cao hiểu biết về nhiều mặt, đồng thời có thể vận dụng những kiến thức đọc được vào cuộc sống hàng ngày.

- *Đọc sách giúp thiếu nhi rèn luyện năng lực tư duy và kích thích khả năng sáng tạo.* Với nền tảng, cơ sở là những kiến thức mà các em có được nhờ việc học ở trường, sách giúp các em mở rộng sự hiểu biết về tự nhiên, xã hội và con người. Có thể nói, việc đọc sách đúng sẽ giúp các em “học một biết mười”. Sách đem đến cho các em một lượng kiến thức phong phú và

không ngừng mở rộng. Không những thế, việc đọc sách thường xuyên giúp các em hình thành năng lực tư duy phê phán và phân biệt. Khả năng so sánh, đối chiếu, phân tích, liên kết các vấn đề được hình thành và bồi đắp. Từ đó, các em có khả năng tìm tòi để phát hiện vấn đề. Việc đọc nhiều sách cũng giúp hình thành và phát triển ở các em kỹ năng thông tin cần thiết và khả năng học tập suốt đời - những năng lực vô cùng cần thiết trong xã hội không ngừng phát triển và mở rộng như hiện nay.

- *Đọc sách giúp thiếu nhi phát triển khả năng ngôn ngữ và kỹ năng giao tiếp.* Viết và nói là hai kỹ năng vô cùng quan trọng giúp mỗi cá nhân hòa nhập với cộng đồng. Nhờ đọc sách, đặc biệt là sách văn học, các em có thể tiếp thu một lượng từ vựng phong phú, cũng như khả năng trình bày bằng văn bản và lời nói. Điều đó giúp các em tự tin trong công việc và cuộc sống. Không những vậy, những ngôn từ đẹp, lời văn hay, những chuẩn mực về giao tiếp, ứng xử mà các em tiếp nhận từ sách còn giúp các em có thể kiềm chế, làm chủ cảm xúc trong giao tiếp, do vậy có thể tạo lập và bồi đắp mối quan hệ tốt đẹp với những người xung quanh.

- *Đọc sách giúp bồi đắp tình cảm gia đình, tình yêu quê hương đất nước.* Những câu chuyện về gia đình, về tình thân cũng vô cùng bổ ích đối với các em, giúp các em hiểu về giá trị, ý nghĩa của gia đình và hình thành ý thức xây dựng gia đình hạnh phúc với các mối quan hệ gắn kết với người thân trong gia đình, trên cơ sở ý thức được vị trí vai trò, trách nhiệm của các thành viên trong gia đình. Chẳng hạn như: các em có thể cảm nhận, hiểu được những vất vả, hy sinh của ông bà, cha mẹ để chăm lo cho con cháu, từ đó biết kính trọng, hiếu thảo với ông bà, bố mẹ, thể hiện qua sự quan tâm, lời nói, việc làm của bản thân - những điều mà các em cũng có thể học được những nhân vật trong sách. Bên cạnh nội dung về gia đình, những trang sách về cảnh đẹp của quê hương đất nước, về truyền thống tốt đẹp của cha ông và những tấm gương yêu nước, những nhân vật kiệt xuất ở các lĩnh vực khác nhau cũng tác động không nhỏ đến tâm hồn, tình cảm của các em. Từ việc yêu những cảnh đẹp của quê hương, khám phục những nhân vật điển hình có thật, các em sẽ được bồi đắp dần dần lòng yêu nước và lòng tự hào dân tộc. Từ những tình cảm được bén rễ sâu bền từ tấm bé và không ngừng nghỉ ấy, khi trưởng thành, dù các em có đi đâu, làm gì cũng sẽ hướng về quê hương đất nước, sẽ tự thôi thúc mình làm những việc để bảo vệ và tôn vinh đất nước. Đó là một trong những điều căn bản để một quốc gia trường tồn và hùng mạnh.

Do vậy đối với thiếu nhi, sách là “yếu tố quan trọng nhất”, “sách cần cho thế hệ đang lớn lên không kém gì trường học”; “Vấn đề đọc sách của các em là một vấn đề quan trọng, việc đọc sách của các em đóng một vai trò to lớn trong cuộc sống của các em, thậm chí còn vĩ đại hơn trong cuộc sống của

người lớn” (N.K. Krupskaja). Việc hướng dẫn thiếu nhi đọc sách càng là một vấn đề quan trọng. Vì, các em phải biết đọc đúng sách và đúng cách mới có thể thu được những lợi ích như đã trình bày ở trên. Bởi lẽ, nhu cầu, hứng thú đọc của thiếu nhi đang trong quá trình hình thành và phát triển dưới sự chi phối của những đặc điểm tâm sinh lý lứa tuổi và sự ảnh hưởng của môi trường sống. Các em còn thiếu kinh nghiệm sống, đôi khi trong hoàn cảnh bố mẹ/người nuôi dưỡng quá bận rộn mà thiếu quan tâm, các em có thể bị tác động của môi trường xã hội không lành mạnh, làm xuất hiện những nhu cầu, hứng thú đọc lệch lạc, phiến diện. Thị trường sách báo, văn hóa phẩm hiện nay không được kiểm soát chặt chẽ, công nghệ phát triển với vô số mạng xã hội, kênh thông tin kém chất lượng nhưng lại vô cùng hấp dẫn lứa tuổi thiếu nhi... là những nguy cơ tiềm ẩn ảnh hưởng, tác động tiêu cực đến nhu cầu, hứng thú đọc, sự phát triển trí tuệ, tinh thần và tâm hồn của các em... Một khảo sát của tiến sỹ Trần Thị Minh Nguyệt về nhu cầu, hứng thú đọc của thiếu nhi cho thấy có 15,18% thiếu nhi yêu thích truyện võ hiệp bạo lực, trong đó nhi đồng chiếm tỷ lệ cao hơn (18,08%) so với thiếu niên (13,6%). Chưa kể, một bộ phận không nhỏ các em hiện nay không muốn đọc sách, có lẽ do tác động bởi tivi, máy tính điện tử, điện thoại thông minh với rất nhiều nội dung kém chất lượng nhưng hấp dẫn các em. Thực tế đã có nhiều nhà chuyên môn, nhiều phụ huynh và giáo viên lên tiếng cảnh báo về những thông tin độc hại được lan truyền rất tự do này.

Giải pháp nâng cao văn hoá đọc cho thiếu nhi

Với những đặc điểm lứa tuổi và ảnh hưởng của môi trường như phân tích ở trên, có thể nói, hướng dẫn các em đọc sách là một việc quan trọng và cần có sự quan tâm, phối hợp của gia đình, nhà trường và xã hội. Đây là vấn đề được nhiều người quan tâm, vì vậy đã có nhiều nghiên cứu và giải pháp được đưa ra. Trong khuôn khổ bài viết này, chúng tôi xin mạn phép đưa ra hai giải pháp cụ thể sau:

- *Phối hợp chặt chẽ giữa nhà trường - thư viện và gia đình*: Với thực trạng văn hóa đọc hiện nay ở Việt Nam nói chung và ở thiếu nhi nói riêng, thiết nghĩ chúng ta cần có sự vào cuộc của cả xã hội. Trong đó, nhà trường, thư viện và gia đình đóng vai trò quan trọng nhất, vì đây là ba thiết chế gắn bó suốt tuổi thơ của các em.

Về phía nhà trường: Thư viện là một bộ phận không thể thiếu trong mỗi trường học. Từ năm 2014, chúng ta đã đạt tỷ lệ khoảng 90% trường học có thư viện, trong đó có khoảng 50% thư viện đạt chuẩn (số làm tròn; số liệu của NXB Giáo dục năm 2014). Các trường đều có bộ phận phụ trách thư viện để chỉ đạo, giám sát hoạt động của thư viện. Tuy nhiên, trên thực tế, do nhiều lý do, sự chỉ đạo giám sát này ở một số trường còn chưa tốt. Các hoạt động

của thư viện còn mang tính hình thức, phục vụ các cuộc thi và kiểm tra xếp hạng. Nguồn sách, đặc biệt là sách tham khảo và truyện cho các em chưa được chú trọng, còn nhiều loại truyện tranh hình thức chưa đẹp và nội dung chưa đảm bảo. Cán bộ thư viện còn phải kiêm nhiệm những công việc khác do vậy chưa thể dành toàn bộ thời gian và trí lực cho hoạt động của thư viện. Theo quy định, học sinh tiểu học được học 1 giờ trên thư viện mỗi tuần, nhưng có nhiều trường không đảm bảo. Và do số cán bộ thư viện còn hạn chế nên ở không ít trường, các em không được hướng dẫn chu đáo (có trường hơn 3.000 học sinh mà chỉ có 01 cán bộ thư viện, cán bộ thư viện này vẫn kiêm nhiệm công việc khác của trường). Vì vậy, các nhà trường cần thiết phải dành sự quan tâm thực chất, có chiều sâu cho thư viện. Hướng dẫn của IFLA về thư viện trường học (ấn bản lần 2, có sửa đổi) nêu rõ: “Thư viện trường học cần được điều hành với khung chính sách cụ thể, trong đó công nhận thư viện là trung tâm đọc, trao đổi và cùng nhau tạo ra tri thức. Chính sách thư viện phải được xây dựng trên cơ sở các chính sách và nhu cầu chung của nhà trường...”, “Sự hỗ trợ hành chính cho thư viện trường học thông qua chính sách thư viện là hết sức cần thiết để phát huy tối đa hiệu quả của chương trình thư viện trường học”, bởi vì thư viện trường học có mối quan hệ chặt chẽ với các thành tố sau:

- Chương trình giảng dạy chính thức và không chính thức của trường
- Các phương pháp học tập trong trường
- Các nhu cầu học tập và phát triển cá nhân của người học
- Các nhu cầu của đội ngũ giáo viên
- Các mức độ nâng cao thành tích học tập
- Phát triển các kỹ năng nghiên cứu
- Thúc đẩy và khuyến khích việc đọc
- Lòng ham hiểu biết và sự đóng góp của người dân.

Ngoài việc đảm bảo cơ sở vật chất, kinh phí, số lượng nhân lực thư viện đúng theo quy định, nhà trường cần đảm bảo chế độ đãi ngộ cho cán bộ thư viện. Thực tế, mức hỗ trợ tiền tiết thư viện cho cán bộ thư viện so với giáo viên đứng lớp buổi 2 còn thấp và không đồng đều ở các trường. Không nên để cán bộ thư viện trường học kiêm nhiệm các công tác khác mà cần tạo điều kiện giúp họ chuyên tâm vào công việc chuyên môn của thư viện và thực hiện tiết thư viện hoặc hướng dẫn học sinh đọc sách hiệu quả.

Các trường cũng cần đảm bảo cho tổ công tác thư viện hoạt động đều đặn và hiệu quả, hỗ trợ tích cực cho cán bộ thư viện trong hoạt động hàng ngày: lựa chọn sách, giới thiệu sách, phối hợp với cán bộ thư viện phát động các cuộc thi giới thiệu sách chung hoặc theo các môn học: giáo viên nêu yêu

câu với học sinh, cán bộ thư viện giúp các em tìm kiếm tài liệu liên quan... 73% thiếu niên và 71% nhi đồng cho biết các em đọc sách là do thầy cô khuyến bảo, giới thiệu (Lê Tùng Sơn, 2015). Điều đó cho thấy thầy cô có ảnh hưởng rất lớn đến các em. Chúng ta nên tận dụng điểm này để giúp các em nuôi dưỡng tình yêu với sách, tìm đọc những cuốn sách hay, bổ ích. Giáo viên có thể thông tin tới phụ huynh nội dung những cuộc thi theo bài học mà mình phụ trách, yêu cầu sự phối hợp từ phía gia đình, hướng dẫn, giúp đỡ các em tìm sách báo phù hợp phục vụ cuộc thi.

Về phía thư viện: cán bộ thư viện là linh hồn của thư viện. Ở thư viện trường học và thư viện thiếu nhi, vai trò của cán bộ thư viện càng quan trọng hơn vì việc đọc của thiếu nhi có ảnh hưởng rất lớn đến sự phát triển của các em như đã trình bày. Thư viện, nói chính xác hơn là cán bộ thư viện cần xây dựng kế hoạch cụ thể cho hoạt động của thư viện theo năm học, kỳ học, và theo từng tháng. Một thư viện sạch đẹp, ngăn nắp, đầy đủ tài liệu, phương tiện sẽ thu hút các em tới thư viện, kích thích nhu cầu, hứng thú đọc ở các em. Điều đó đòi hỏi sự chuyên nghiệp, tận tâm của cán bộ thư viện.

Cán bộ thư viện cần nắm được nội dung chương trình của các khối lớp và phối hợp chặt chẽ với giáo viên bộ môn, cố vấn chuyên môn, thiết lập quan hệ với các thư viện địa phương để có sự hỗ trợ kịp thời từ thư viện địa phương khi học sinh cần tìm hiểu những vấn đề có liên quan đến địa phương.

Về phía gia đình: Mặc dù chỉ có 32% thiếu nhi và 31% nhi đồng đọc sách là do bố mẹ khuyến (Lê Tùng Sơn, 2015), nhưng chúng ta không thể xem nhẹ vai trò của gia đình trong việc định hướng đọc cho các em. Tuyệt đại đa số thiếu nhi sống cùng gia đình. Ông bà, bố mẹ hoặc người nuôi dưỡng nắm được tình hình học tập, sinh hoạt, tính cách và tâm tư nguyện vọng của các em. Đây là một lợi thế để định hướng việc đọc, hướng dẫn kỹ năng đọc cho các em. Sát sao với chương trình học của các em cũng như nắm bắt những yêu cầu chung của các môn học hoặc yêu cầu cụ thể của giáo viên để hỗ trợ các em khi cần thiết phối hợp với giáo viên khi được yêu cầu. Tuy nhiên, phụ huynh không nên làm hộ các em, mà chỉ hỗ trợ các em. Chẳng hạn: hướng dẫn các em cách tìm kiếm thông tin, tài liệu; hoặc giới thiệu những tài liệu phù hợp mà mình biết. Việc ông bà, bố mẹ thường xuyên đọc sách và nói chuyện về những cuốn sách đã đọc có ảnh hưởng tích cực đến các em. Tùy điều kiện gia đình, phụ huynh có thể bố trí thời gian và ngân sách hợp lý để đưa các em đi mua sách, chọn sách, đọc sách và trao đổi với các em về các chủ đề hoặc các cuốn sách đã đọc... Tất cả những việc này đều có ý nghĩa rất lớn tới việc hình thành thói quen và kỹ năng đọc sách ở các em.

- *Đào tạo cán bộ thư viện thiếu nhi:* Phục vụ bạn đọc thiếu nhi là công việc không dễ dàng vì thiếu nhi là đối tượng phục vụ đặc biệt của các thư

viện. Công việc này đòi hỏi nhiều kỹ năng khác nhau ở cán bộ thư viện. Cán bộ thư viện thiếu nhi và thư viện trường học ngoài việc thông thạo các kỹ năng về chuyên môn nghiệp vụ còn phải có kỹ năng sư phạm, am hiểu đặc điểm tâm sinh lý lứa tuổi thiếu nhi. Những kiến thức và kỹ năng này cần phải được đào tạo. Hiện nay, có một số trường đào tạo ngành thư viện đưa học phần “Thư viện thiếu nhi” vào chương trình đào tạo, chẳng hạn: Trường Đại học Sài Gòn (2 tín chỉ), Trường Đại học Văn hoá Thành phố Hồ Chí Minh (2 tín chỉ, bao gồm cả nội dung về thư viện trường học). Một số trường không có học phần thư viện thiếu nhi, mà giảng dạy học phần “Nghiệp vụ thư viện trường phổ thông” (Trường Đại học Khoa học – Đại học Thái Nguyên, 2 tín chỉ) hay “Thư viện trường học” (Trường Đại học Văn hoá Hà Nội, 2 tín chỉ, bao gồm cả nội dung về thiết bị trường học). Nhìn chung, với thời lượng 2 tín chỉ của các học phần trên, người học chưa được cung cấp đủ những kiến thức và kỹ năng cần thiết để có thể tự tin làm việc ở một thư viện phục vụ thiếu nhi ngay sau khi ra trường. Bởi lẽ, trong cơ cấu của các học phần nêu trên, nội dung về đặc điểm tâm sinh lý lứa tuổi thiếu nhi và kỹ năng hướng dẫn thiếu nhi đọc sách chưa có hoặc chưa thoả đáng. Trên thực tế, để hướng dẫn thiếu nhi đọc sách có hiệu quả, đòi hỏi cán bộ thư viện phải có sự am hiểu về lứa tuổi này ở các khía cạnh theo từng độ tuổi, từ đó mới có thể làm tốt các công việc cụ thể như: chọn sách phù hợp với các em, tổ chức các hoạt động thư viện thích hợp, hướng dẫn đọc đúng nguyên tắc và kỹ năng... Vì vậy, với các học phần về Thư viện thiếu nhi hay Thư viện trường học, các trường có thể xem xét cân đối chương trình chung để tăng thời lượng từ 2 lên 3 tín chỉ. Trong đó nên có các nội dung như: Đặc điểm tâm sinh lý lứa tuổi, nguyên tắc và phương pháp hướng dẫn thiếu nhi đọc sách, kỹ năng giao tiếp với bạn đọc thiếu nhi. Ngoài ra, các thư viện tỉnh và các sở giáo dục có thể phối hợp để tổ chức những lớp bồi dưỡng chuyên đề về công tác thư viện thiếu nhi và thư viện trường học nhằm trang bị cho cán bộ thư viện thiếu nhi và thư viện trường học những kiến thức và kỹ năng cơ bản như trình bày ở trên.

Tóm lại, phát triển văn hoá đọc cho thiếu nhi là một hoạt động cần thiết tuy nhiên việc thực hiện không hề đơn giản. Muốn đạt được hiệu quả cao cần có sự thống nhất về quan điểm và chỉ đạo chung, cũng như cần có sự chung tay, phối hợp của nhiều bên liên quan. Hy vọng, với sự quan tâm và góp sức của toàn xã hội, văn hoá đọc của thiếu nhi sẽ phát triển và đi vào chiều sâu, bởi lẽ, đúng như cựu Tổng thống Mỹ Barack Obama đã nói: “Việc đọc sách rất quan trọng. Nếu bạn biết cách đọc, cả thế giới sẽ mở ra cho bạn”./.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Trần Thị Minh Nguyệt, Nội dung và nguyên tắc hướng dẫn thiếu nhi đọc sách: <https://nlv.gov.vn/ngiep-vu-thu-vien/noi-dung-va-nguyen-tac-huong-dan-thieu-nhi-doc-sach-trong-thu-vien.html>
2. Trần Thị Minh Nguyệt, Đọc sách và sự phát triển nhân cách của thiếu niên nhi đồng// Tạp chí Giáo dục, 2006, số 135
3. Hướng dẫn của IFLA về thư viện trường học (Ấn bản lần 2, có sửa đổi).